

ΕΥΡΩΠΑΙΚΟΣ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΝΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ

Μιχάλης Θ. Παπαγεωργίου, Δικηγόρος, Υπ. Διδάκτωρ Δημοσίου Δικαίου Νομικής Σχολής Ε.Κ.Π.Α., Επιστημονικός Συνεργάτης – Research Fellow Wolfson College, University of Cambridge

1. Εισαγωγή

Με βάση την συνεχή α) θεσμική εξέλιξη της λειτουργίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης, β) των σχέσεων της με τα κράτη-μέλη της, την κοινωνία των ευρωπαίων πολιτών και του ευρύτερου πληθυσμού-κατοίκων που δεσμεύει και προστατεύει καθώς και γ) την αλληλεπίδραση και την παρουσία της στη διεθνή έννομη τάξη, η συζήτηση για την περαιτέρω ανάδειξη ατομικών δικαιωμάτων και ελευθεριών, τόσο στο εσωτερικό της, όσο και έναντι τρίτων είναι πιο επίκαιρη από ποτέ μπροστά στην αναγκαιότητα λήψης ξεκάθαρων αποφάσεων για το ρόλο, την υπόσταση και τη θέση της Ένωσης στις προκλήσεις της νομικής, πολιτικής, κοινωνικής και οικονομικής διεθνούς πραγματικότητας.

Η σχέση μεταξύ των πρωτογενών – «συνταγματικών» Συνθηκών της Ε.Ε. και της διεθνούς Συνθήκης της Ε.Σ.Δ.Α. και κατά παρέκταση των αρμοδιοτήτων του Δικαστηρίου της Ε.Ε. και του Ε.Δ.Δ.Α., αποτελεί θεμελιώδες σύνθετο ζήτημα, συνταγματικού, ευρωπαϊκού, διεθνούς δικαίου και του δικαίου των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Κατά τη σημερινή διαμορφωθείσα νομική πραγματικότητα και με την εκκρεμότητα της υπογραφής του 16ου Πρωτοκόλλου προσχώρησης της Ε.Ε. στην Ε.Σ.Δ.Α., το Δ.Ε.Ε. ρυθμίζει κατά κύριο λόγο την ποιοτική εφαρμογή του δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης ανάμεσα στους θεσμούς και τα κράτη- μέλη της και των επαγόμενων στη συγκεκριμένη έννομη τάξη, ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ενώ το Ε.Δ.Δ.Α. αποβλέπει στην αποτελεσματική τήρηση της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (Ε.Σ.Δ.Α.), η οποία δεσμεύει τα 47 κράτη-μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης συμπεριλαμβανομένων και των 28 κρατών-μελών της Ε.Ε.. Οι προσφεύγοντες στο Ε.Δ.Δ.Α. μέχρι σήμερα δεν μπορούν να στραφούν ευθέως ενάντια της Ε.Ε. και κατά πράξεων των οργάνων της για νομικές πράξεις/παραλείψεις που έχουν ως βάση την κοινοτική νομοθεσία¹, ωστόσο το Δικαστήριο έχει αποφανθεί ότι τα κράτη- μέλη της Σύμβασης και επακόλουθα νομοθετικές δράσεις της Ε.Ε. που υλοποιούνται μέσω των κρατών-μελών δεν μπορούν να ξεφύγουν από τις διεθνείς Συμβατικές υποχρεώσεις τους, όσο αφορά τα ανθρώπινα δικαιώματα, ανεξάρτητα της τυχόν επίκλησής τους περί εφαρμογής του υπερέχοντος δικαίου της Ε.Ε..

Εξ άλλου, η συμβολή του Συμβουλίου της Ευρώπης (ιδρυτικού οργανισμού του Ε.Δ.Δ.Α./Ε.Σ.Δ.Α.) στα ανθρώπινα δικαιώματα σε ολόκληρο τον κόσμο και στη βαθμιαία εγκαθίδρυση της δημοκρατίας στην κεντρική και ανατολική Ευρώπη είναι μοναδική και αδιαμφισβήτητη, καθώς αποτελεί τον κορυφαίο οργανισμό προάσπισης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην Ευρώπη και ιδρύθηκε με γνώμονα την απόλαυση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και θεμελιωδών ελευθεριών από όλα τα άτομα που emπίπτουν στη δικαιοδοσία των συμβαλλόμενων μερών, την εδραίωση του κράτους

¹ Council of Europe Parliamentary Assembly, ‘The Accession of the European Union/European Community to the European Convention on Human Rights’ Doc 11533 (Committee on Legal Affairs and Human Rights), 2008, σελ. 2.

δικαίου και την ύπαρξη μιας αυθεντικά πλουραλιστικής δημοκρατίας, που βασίζεται στις ηθικές αξίες που συνιστούν την κοινή ευρωπαϊκή κληρονομία².

Παράλληλα, η Συνθήκη της Λισαβόνας της Ε.Ε., που έχει τεθεί σε ισχύ από την 1η Δεκεμβρίου 2009³, απαιτεί –με υποχρεωτική και πανηγυρική αναφορά- από την Ε.Ε. να προσχωρήσει στη Σύμβαση, προσδίδοντας σαφή αρμοδιότητα στα θεσμικά όργανα της Ε.Ε. για αυτήν την ενσωμάτωση⁴, με βάση τις διατάξεις του άρθρου 6 παρ.2 και 3 της ενοποιημένης Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση⁵ και υπό τις εγγυήσεις αλλά και τους περιορισμούς του 8^{ου} ερμηνευτικού σχετικού Πρωτοκόλλου⁶, καθιερώνοντας έτσι αντίστοιχη υποχρέωση της Ένωσης, παράβαση της οποίας θα μπορούσε, ενδεχομένως⁷ κατά μία άποψη, να θεμελιώσει ακόμα προσφυγή ενώπιον του Δ.Ε.Ε.⁸.

Ως εκ τούτου, η Ε.Ε. αυτοδεσμεύεται «συνταγματικά» στο να υπόκειται σε έναν εξωτερικό διεθνή έλεγχο για την τήρηση ή παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, όπως ήδη ακριβώς συμβαίνει σε όλα τα κράτη -μέλη της. Το σημαντικό αυτό νομικό γεγονός οφείλει να αξιοποιηθεί θετικά ως προς την δικαιοσύνη πληρότητα του Ευρωπαϊκού Δικαίου και τη θεσμική εξέλιξη της Ένωσης, αφενός μέσω των

² 2D. Artusy, *The Evolution of Human Rights Law in Europe: Comparing the European Court of Human Rights and the ECJ, ICJ, and ICC*, Law and Justice 2014, Τεύχος 6 σελ. 8

³ Β. Τζέμος, *Οι Πολιτικοί Θεσμοί της ΕΕ. Συνθήκη της Λισαβόνας, 2009*.

⁴ Groussot X. –Stavefeldt E. "Accession of the EU to the ECHR: A Legally Complex Situation." *Human Rights in Contemporary European Law*. Ed. Nergelius J. – Kristoffersson E. London: Hart Publishing, 2015, σελ. 7

⁵ 6 παρ. 2 Σ.Ε.Ε. : «Η Ένωση προσχωρεί στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών. Η προσχώρηση στην εν λόγω Σύμβαση δεν μεταβάλλει τις αρμοδιότητες της Ένωσης όπως ορίζονται στις Συνθήκες.

6 παρ. 3 : Τα θεμελιώδη δικαιώματα, όπως κατοχυρώνονται από την Ευρωπαϊκή Σύμβαση (...) και όπως απορρέουν από τις κοινές συνταγματικές παραδόσεις των κρατών μελών, αποτελούν μέρος των γενικών αρχών του δικαίου της Ένωσης.»

⁶ Πρωτόκολλο 8: «Σχετικά με το άρθρο 6 παρ. 2 ΣΕΕ για την **προσχώρηση** της Ένωσης στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών (...) **πρέπει να εκφράζει την ανάγκη διαφύλαξης των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της Ένωσης και του δικαίου της Ένωσης**, ιδίως όσον αφορά:

α) τις ειδικές διαδικασίες της ενδεχόμενης **συμμετοχής** της Ένωσης **στα ελεγκτικά όργανα** της Ευρωπαϊκής Σύμβασης, β) τους **μηχανισμούς** που απαιτούνται για να εξασφαλίζεται ότι οι προσφυγές που ασκούν κράτη μη μέλη και οι ατομικές προσφυγές **ορθώς στρέφονται κατά των κρατών μελών ή/και της Ένωσης(...)**

Άρθρο 2 :Η συμφωνία (...) **δεν επηρεάζει τις αρμοδιότητες της Ένωσης και τις αρμοδιότητες των θεσμικών οργάνων της**. Πρέπει να εξασφαλίζει ότι καμία διάταξή της **δεν επηρεάζει την ιδιαίτερη κατάσταση των κρατών μελών** όσον αφορά την Ευρωπαϊκή Σύμβαση(...).

Άρθρο 3: Καμία διάταξη της συμφωνίας του άρθρου 1 **δεν πρέπει να επηρεάζει το άρθρο 344** της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

⁷ Ε. Πρεβεδούρου, Η προσχώρηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και η σχέση των δύο υπερεθνικών Δικαστηρίων, <https://www.constitutionalism.gr/proshorisi-ee-se-esda/>, σελ. 2

⁸ J. P. Jacqué, *The Accession of the European Union to the European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms*, CMLR 2011, σελ. 995

δράσεων της Ένωσης και της άμεσης συμμετοχής –παρέμβασης της ως άμεσα διάδικο ή παρεμβαίνων μέρος και αφετέρου, μέσω της αναγκαίας ενεργής προηγούμενης παρουσίας του αρμόδιου Δ.Ε.Ε. για ερμηνευτικά και εφαρμοστικά ζητήματα του δικαίου της Ένωσης. Με αυτόν τον τρόπο μπορεί διασφαλιστεί ένας μεγαλύτερος βαθμός συνεκτικότητας και «εγγυημένης εμπιστοσύνης» στον τομέα της προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων εντός της ενωμένης Ευρώπης.

Παράλληλα των παραπάνω, με βάση τις διατάξεις του άρθρου 6 παρ. 1 της Σ.Ε.Ε., υφίσταται επιπλέον δεσμευτικά και ο Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης⁹ ο οποίος κατοχυρώνει συγκεκριμένα ατομικά, πολιτικά, κοινωνικά δικαιώματα για τους πολίτες, αλλά και τους κατοίκους της Ευρωπαϊκής Ένωσης, με σημείο αναφοράς τους την επίδραση σε αυτά του δικαίου και της ευρύτερης έννομης τάξης της Ε.Ε.. Από την έναρξη της ισχύος της Συνθήκης της Λισαβόνας (01/12/2009), ο Χάρτης, έχει κατοχυρωθεί με πλήρη νομική ισχύ, αποτελώντας πλέον μέρος του πρωτογενούς ευρωπαϊκού «συνταγματικού» δικαίου («έχει το ίδιο νομικό κύρος με τις Συνθήκες», όπως αναφέρεται χαρακτηριστικά στις διατάξεις του άρθρου 6 παρ. 1), με πλούσιο νομολογιακό αντίκτυπο στο Δ.Ε.Ε..

Στις 5 Απριλίου 2013, οι διαπραγματευτικές ομάδες της Ευρωπαϊκής Ένωσης και του Συμβουλίου της Ευρώπης ολοκλήρωσαν ένα πλήρες Σχέδιο Συμφωνίας για την προσχώρηση της Ε.Ε. στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα. Ωστόσο, στις 18 Δεκεμβρίου 2014, το Δικαστήριο της Ε.Ε. εξέδωσε αρνητική γνώμη (Γνωμ.ΔΕΕ 2/2013) σχετικά με την προσχώρηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην Ε.Σ.Δ.Α. και του σχετικού σχεδίου, δεδομένου ότι αποδίδεται σε έναν εξωτερικό φορέα η εξουσία να επανεξετάζει και να παρεμβαίνει στην εφαρμογή της νομοθεσίας της Ε.Ε., χωρίς να προβλέπονται, κατά την κρίση του, με πληρότητα οι απαραίτητες διαδικαστικές προϋποθέσεις σε σχέση με τα ειδικά χαρακτηριστικά της έννομης τάξης της Ένωσης, με αποτέλεσμα να παγώσουν οι διαδικασίες προσχώρησης μέχρι και σήμερα, δυνάμει της διαδικασίας που προβλέπεται στις διατάξεις του άρθρου 218 παρ. 11¹⁰. Το βασικό εμπόδιο επομένως έγκειται στο πώς θα διατηρηθεί η ιδιαιτερότητα της έννομης τάξης της Ε.Ε. όταν η αρχή της ισότητας μεταξύ των συμβαλλομένων κρατών της Ε.Σ.Δ.Α. είναι ο γενικός κανόνας και συγκρούεται με την αρχή της υπεροχής του ενωσιακού δικαίου.

Τρία και πλέον χρόνια νομικών αναλύσεων- ερμηνειών αλλά και διπλωματικών τακτικισμών η Ευρωπαϊκή Ένωση με τους αποφασιστικούς της Θεσμούς οφείλουν να τοποθετηθούν ξεκάθαρα για το ποια θέση και ρόλο θέλει να διαδραματίζει ως μία ιδιαίτερη έννομη τάξη, χωρίς να κρύβεται πίσω από δικονομικά τείχη. Ο Ευρωπαϊκός Συνταγματισμός στο σταυροδρόμι της πολιτικής και νομικής του ολοκλήρωσης στην ουσία πρέπει να επιλέξει ανάμεσα στην υποστήριξη της αυτονομίας και της εσωστρέφειας του για την βέλτιστη δυνατή εσωτερική του ενδυνάμωση με κάμψη των εσωτερικών του αμφισβητήσεων ή την εξωστρέφεια και την διεθνή του έκθεση και αξιολόγηση, για τον ίδιο ακριβώς σκοπό με διαφορετική ωστόσο σκοπιμότητα.

⁹ Βλ. Β. Τζέμος (Επιμ.), Ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ. Ερμηνεία κατ' άρθρον, 2015.

¹⁰ Άρθρο 218 παρ. 11 Σ.Λ.Ε.Ε. : «Ένα κράτος μέλος, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο ή η Επιτροπή μπορεί να ζητήσει από το Δικαστήριο να γνωμοδοτήσει εάν η σχεδιαζόμενη συμφωνία είναι συμβατή με τις Συνθήκες. Εάν η γνώμη του Δικαστηρίου είναι αρνητική, η σχεδιαζόμενη συμφωνία μπορεί να τεθεί σε ισχύ μόνο εφόσον τροποποιηθεί, ή εάν αναθεωρηθούν οι Συνθήκες.»

2. Το ιστορικό της Μη Προσχώρησης - Η Γνωμοδότηση του Δ.Ε.Ε. (2/2013)

Το θεσμικό πλαίσιο της Συνθήκης του Μάαστριχτ, καθώς και η αυξανόμενη νομολογία του Δ.Ε.Κ. επιβεβαίωσε την προσέγγιση της τότε Κοινότητας ως προς την Ε.Σ.Δ.Α. ως «σημαντική» πηγή επιρροής στην επεξεργασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων μέσω της θεωρίας των γενικών αρχών του δικαίου της Ε.Ε.. Έτσι, το Συμβούλιο ζήτησε από το Δικαστήριο τη σύμφωνη γνώμη του¹¹, με βάση τη διαδικασία που παρέχεται από το άρθρο 218 της Συνθήκης για τη λειτουργία η Ευρωπαϊκή Ένωση (Σ.Λ.Ε.Ε.) (πρώην άρθρο 228 Σ.Ε.Κ.). Το ερώτημα που διατυπώθηκε προς το Δικαστήριο είχε ως εξής: «Θα ήταν σύμφωνη η προσχώρηση της Ευρωπαϊκής Κοινότητας στη Σύμβαση για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών του 1950 με τη Συνθήκη ίδρυσης της Ευρωπαϊκής Κοινότητας;». Στην υπ' αριθμ. 2/94 Γνωμοδότηση το τότε Δ.Ε.Κ. θεώρησε ότι η τροποποίηση του συστήματος προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην Κοινότητα, θα έχει επακόλουθες θεμελιώδεις θεσμικές επιπτώσεις για την Κοινότητα και τα κράτη μέλη της και ιδιαίτερο συνταγματικό αντίκτυπο, υπερβαίνοντας την ρήτρα ευελιξίας του άρθρου 235 Σ.Ε.Κ.. Λόγω συνεπώς, έλλειψης αρμοδιότητας της Κοινότητας να νομοθετεί στον τομέα των θεμελιωδών δικαιωμάτων ή να συνάπτει αντίστοιχης φύσεως διεθνείς συνθήκες η προσχώρηση θα μπορούσε να επιτευχθεί μόνο με την τροποποίηση της Συνθήκης. Έτσι, διατηρήθηκε η ισχύς της προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων μέσω των γενικών αρχών του δικαίου της Ένωσης και των συνταγματικών παραδόσεων των κρατών- μελών, που μέρος τους ωστόσο ήταν και είναι η ίδια η Ε.Σ.Δ.Α.

Μετά την απαιτούμενη τροποποίηση και την συνταγματικής διάστασης πρόβλεψη των διατάξεων του άρθρου 6 της Σ.Ε.Ε. και του Πρωτοκόλλου 8 της Συνθήκης της Λισαβόνας, ζητήθηκε εκ νέου η σύμφωνη γνώμη του Δικαστηρίου, εάν πλέον η Ε.Ε. μπορούσε να προσχωρήσει στην Ε.Σ.Δ.Α., με βάση και το Σχέδιο προσχώρησης που είχε καταρτιστεί από κοινού, από τις δύο πλευρές, καταγράφοντας την υπ' αριθμ. 2/2013 Γνωμοδότηση. Το Δ.Ε.Ε. παρατήρησε καταρχήν ότι η Ε.Σ.Δ.Α., θα δεσμεύει τα θεσμικά όργανα της Ένωσης και τα κράτη μέλη και, επομένως, θα καταστεί αναπόσπαστο τμήμα του δικαίου της Ένωσης. Επακόλουθα, υποστήριξε ότι, στο μέτρο κατά το οποίο η Ε.Σ.Δ.Α. επιφυλάσσει στα Συμβαλλόμενα μέρη την ευχέρεια να καθορίζουν προδιαγραφές προστασίας σε υψηλότερο επίπεδο από τις αντίστοιχες προδιαγραφές που κατοχυρώνει η Σύμβαση, πρέπει να διασφαλιστεί ο συντονισμός μεταξύ της ΕΣΔΑ και του Χάρτη, αξιολογώντας ότι η προσέγγιση που υπερίσχυσε στο σχέδιο συμφωνίας και η οποία συνίσταται στην εξομείωση της Ένωσης με κράτος και στην αναγνώριση σε αυτή ενός ρόλου που είναι πανομοιότυπος με τον ρόλο οποιουδήποτε άλλου Συμβαλλομένου μέρους-κράτους, είναι αντίθετη ακριβώς προς την ίδια τη φύση της Ένωσης.

Πιο συγκεκριμένα, η Ε.Σ.Δ.Α., επιβάλλοντας να θεωρηθούν η Ένωση και τα κράτη-μέλη ως Συμβαλλόμενα μέρη όχι μόνο στις σχέσεις τους με Συμβαλλόμενα μέρη που δεν είναι κράτη-μέλη της Ένωσης, αλλά και στις μεταξύ τους σχέσεις, μπορεί να υποχρεώσει κάθε κράτος-μέλος να ελέγχει αν τα λοιπά κράτη-μέλη σέβονται τα θεμελιώδη δικαιώματα, παρά το γεγονός ότι το δίκαιο της Ένωσης

¹¹ Opinion 2/94 of the European Court of Justice, Accession by the Community to the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, 28 March 1996.

επιβάλλει την αμοιβαία εμπιστοσύνη μεταξύ των κρατών-μελών, διακυβεύοντας έτσι την ισορροπία στην οποία στηρίζεται η Ένωση καθώς και την αυτονομία του δικαίου της Ένωσης.

Επίσης, το 16^ο εκκρεμές πρωτόκολλο της Ε.Σ.Δ.Α., παρέχει στα ανώτατα δικαστήρια των κρατών-μελών τη δυνατότητα να υποβάλλουν στο Ε.Δ.Δ.Α. αιτήσεις γνωμοδότησης επί βασικών ζητημάτων σχετικά με την ερμηνεία ή με την εφαρμογή των δικαιωμάτων και ελευθεριών που κατοχυρώνει η Ε.Σ.Δ.Α. ή τα πρωτόκολλά της. Δεδομένου ότι, σε περίπτωση προσχωρήσεως, η Ε.Σ.Δ.Α. προβλέπεται να καταστεί αναπόσπαστο τμήμα του δικαίου της Ένωσης, ο μηχανισμός που καθιερώνει το εν λόγω πρωτόκολλο είναι ικανός να θίξει την αυτονομία και την αποτελεσματικότητα της διαδικασίας προδικαστικής παραπομπής που προβλέπει η Σ.Λ.Ε.Ε., ιδίως στην περίπτωση κατά την οποία δικαιώματα που κατοχυρώνει ο Χάρτης αντιστοιχούν σε δικαιώματα αναγνωρισμένα από την Ε.Σ.Δ.Α.

Το Σχέδιο Συμφωνίας προβλέπει επίσης πως ένα Συμβαλλόμενο μέρος αποκτά την ιδιότητα του συνεναγόμενου κατόπιν αποδοχής της σχετικής προσκλήσεως του Ε.Δ.Δ.Α. ή με απόφαση του τελευταίου κατόπιν αιτήσεως του Συμβαλλομένου μέρους. Όταν συνεπώς η Ένωση ή τα κράτη-μέλη ζητούν να μετάσχουν σε διαδικασία ενώπιον του Ε.Δ.Δ.Α. με την ιδιότητα του συνεναγόμενου, οφείλουν να αποδεικνύουν ότι συντρέχουν οι προϋποθέσεις για τη συμμετοχή τους στη διαδικασία και το Ε.Δ.Δ.Α. αποφαινεται επί της αιτήσεως αυτής βάσει του εύλογου χαρακτήρα των προβαλλόμενων επιχειρημάτων. Μέσω του ελέγχου αυτού, το Ε.Δ.Δ.Α. θα μπορεί ενδεχομένως να προβαίνει σε εκτίμηση των κανόνων του δικαίου της Ένωσης που διέπουν την κατανομή των αρμοδιοτήτων μεταξύ της Ένωσης και των κρατών μελών καθώς και των κριτηρίων καταλογισμού των αντίστοιχων πράξεων ή παραλείψεών τους. Στο πλαίσιο αυτό, το Ε.Δ.Δ.Α. θα μπορεί να λάβει οριστική απόφαση η οποία θα δεσμεύει τόσο τα κράτη μέλη όσο και την Ένωση. Η αναγνώριση στο Ε.Δ.Δ.Α. της δυνατότητας να εκδίδει τέτοια, ως προς το περιεχόμενο αξιολόγησης, απόφαση ενέχει τον κίνδυνο να θιγεί η κατανομή των αρμοδιοτήτων μεταξύ της Ένωσης και των κρατών μελών της.

Ομοίως, αποφάνθηκε και επί της διαδικασίας προηγούμενης εξέτασης εκ μέρους του Δ.Ε.Ε.. Πρώτον, επισημαίνει ότι, προς τον σκοπό αυτό, η απάντηση στο ερώτημα αν το Δ.Ε.Ε. έχει ήδη αποφανθεί επί του ίδιου ζητήματος με αυτό που αποτελεί το αντικείμενο της ένδικης διαδικασίας ενώπιον του Ε.Δ.Δ.Α. πρέπει να παρέχεται μόνο από το αρμόδιο θεσμικό όργανο της Ένωσης του οποίου η απόφαση πρέπει να δεσμεύει το Ε.Δ.Δ.Α.. Πράγματι, τυχόν αναγνώριση-εκχώρηση στο Ε.Δ.Δ.Α. της δυνατότητας να αποφαινεται επί του ανωτέρω ερωτήματος θα ισοδυναμούσε με ανάθεση προς αυτό της αρμοδιότητας προς ερμηνεία της νομολογίας του Δ.Ε.Ε.

Τέλος, το Δ.Ε.Ε. εξέτασε και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του δικαίου της Ένωσης όσον αφορά τον δικαστικό έλεγχο στον τομέα της κοινής εξωτερικής πολιτικής και πολιτικής ασφάλειας (ΚΕΠΠΑ), τονίζοντας πως, ορισμένες πράξεις που εκδίδονται στο πλαίσιο της ΚΕΠΠΑ δεν υπάγονται με βάση τις αρμοδιότητες των Συνθηκών, στον δικαστικό έλεγχο του Δικαστηρίου. Εντούτοις, το Ε.Δ.Δ.Α. θα μπορεί να αποφαινεται επί του αν είναι συμβατές με την Ε.Σ.Δ.Α. ορισμένες πράξεις, ενέργειες ή παραλείψεις οι οποίες συντελούνται στο πλαίσιο της ΚΕΠΠΑ, ιδίως εκείνες των οποίων το Δ.Ε.Ε. δεν είναι αρμόδιο να ελέγχει τη νομιμότητα υπό το

πρίσμα των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Μια τέτοια εξέλιξη θα ισοδυναμούσε με ανάθεση, όσον αφορά τον σεβασμό των δικαιωμάτων που κατοχυρώνει η Ε.Σ.Δ.Α., του δικαστικού ελέγχου των εν λόγω πράξεων, ενεργειών ή παραλείψεων της Ένωσης αποκλειστικά σε εξωτερικό της Ένωσης όργανο. Με βάση τα παραπάνω, το Δ.Ε.Ε. διαπίστωσε ότι το Σχέδιο Συμφωνίας για την προσχώρηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην Ε.Σ.Δ.Α. δεν είναι συμβατό με τις διατάξεις του δικαίου της Ένωσης. Αξίζει να σημειωθεί πως η γενική εισαγγελέας και εισηγήτρια του Δ.Ε.Ε. Juliane Kokott, εξέφρασε από την άλλη μία μετριοπαθέστερη, αντίθετη και θετική περί προσχώρησης γνώμη. Οι προτάσεις της στις 13/06/2014 συνδημοσιεύθηκαν με την Γνωμοδότηση διατυπώνοντας μία χαρακτηριστική επιφύλαξη : «Αν στο μέλλον προκύψει ή στην απίθανη περίπτωση που απόφαση του Ε.Δ.Δ.Α. προκαλέσει αμφιβολίες ως προς τη συμβατότητά της με τις θεμελιώδεις αρχές της έννομης τάξεως της Ένωσης ή με τα δομικά χαρακτηριστικά του θεσμικού οικοδομήματος της Ένωσης, θα είναι καθήκον όχι μόνο του Δικαστηρίου, αλλά και των πολιτικών οργάνων καθώς και των κρατών μελών της Ένωσης να αναζητήσουν κατάλληλες λύσεις. Το φάσμα των πιθανών λύσεων εκτείνεται από την τροποποίηση του δικαίου της Ένωσης, συμπεριλαμβανομένου του πρωτογενούς δικαίου, έως την αποχώρηση της Ένωσης από το σύστημα της Ε.Σ.Δ.Α. (άρθρο 58)».

3. Ο Ρόλος του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ε.Ε. και του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Ο Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης επιβεβαιώνει, κατοχυρώνει και αναδεικνύει λειτουργικά, τα δικαιώματα που προκύπτουν ιδίως από τις κοινές συνταγματικές παραδόσεις και τις κοινές διεθνείς υποχρεώσεις των χωρών της Ε.Ε., όπως την Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, τους Κοινωνικούς χάρτες που έχουν ψηφιστεί από την Ε.Ε. και από το Συμβούλιο της Ευρώπης και τη Νομολογία του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης και του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου¹², λαμβάνοντας υπόψη τις αρμοδιότητες και τις προκαθορισμένες δράσεις των Συνθηκών της, καθώς και την αρχή της επικουρικότητας και αναλογικότητας.

Ο Χάρτης, παρέχει μία σαφή εμπιστοσύνη και την απαιτούμενη ασφάλεια δικαίου για την δεσμευτικότητα των θεμελιωδών δικαιωμάτων και ελευθεριών στην έννομη τάξη της Ένωσης. Περιλαμβάνει ένα προοίμιο και 54 άρθρα που κατανέμονται σε 7 κεφάλαια (Αξιοπρέπεια, Ελευθερία, Ισότητα, Αλληλεγγύη, Δικαιώματα Πολιτών, Δικαιοσύνη, Γενικές Διατάξεις). Αξίζει να τονιστεί πως αν κάποιο από τα δικαιώματα αντιστοιχεί σε δικαιώματα που διαφυλάσσονται από την Ε.Σ.Δ.Α., η έννοια και το πεδίο εφαρμογής του εν λόγω δικαιώματος πρέπει να συμπίπτει με αυτό που ορίζει η Σύμβαση, μολονότι η νομοθεσία της Ε.Ε. μπορεί να παρέχει ευρύτερη θεσμικά προστασία, σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 52 παρ. 3. Το ζήτημα της ανάγκης ή μη προσχώρησης στην Ε.Σ.Δ.Α. επικαιροποιήθηκε στις διαβουλεύσεις του νομικού και πολιτικού κόσμου, τόσο κατά την κατάρτιση του Χάρτη της Ε.Ε. όσο και κατά την νομική ανάδειξη της αναγκαιότητας «συνταγματικής» υπόστασης του κατά τη Συνθήκη της Λισαβόνας, καθώς πλέον όπως προαναφέρθηκε «έχει την ίδια νομική αξία με τις Συνθήκες».

¹² Προοίμιο Χ.Θ.Δ.Ε.Ε. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/HTML/?uri=CELEX:12016P/TXT&from=EL>

Σήμερα, είναι αδιαμφισβήτητο ότι στην παρούσα κατάσταση διαπραγματεύσεως της Συμφωνίας Προσχώρησης στην Ε.Σ.Δ.Α., αντίστοιχα κάθε δικαστήριο δίνει μεγάλη προσοχή στη νομολογία του άλλου ως προς την διαφύλαξη και την εφαρμοστική ερμηνεία των αμφότερα κατοχυρωμένων δικαιωμάτων και, ως εκ τούτου, φαίνεται να αναπτύσσεται έμμεσα ένας δημιουργικός ανταγωνισμός πληρέστερης-αποτελεσματικότερης προστασίας των κατά περίπτωση θιγόμενων δικαιωμάτων. Αυτό το σκεπτικό, μπορεί να υποστηριχθεί πως απορρέει και δογματικά από το άρθρο 52 παρ. 3 του Χάρτη¹³ που διαμορφώνει μία κατάσταση «άτυπης μεθοδολογικής προσχώρησης». Ωστόσο, η συνεργασία μεταξύ των δύο Δικαστηρίων 9 χρόνια μετά την ευρωπαϊκή συνταγματική δέσμευση, δεν αποτελεί θεσμοθετημένη δικονομική προϋπόθεση, αλλά στηρίζεται αποκλειστικά, όπως χαρακτηριστικά έχει διατυπωθεί, σε επίπεδο αβροφροσύνης¹⁴ και της παράλληλης απονομής της δικαιοσύνης με βάση την αυτονομία της αρμοδιότητας των δύο διαδικασιών και θεσμών και την επακόλουθη ανάγκη «συνταγματικής» αιτιολογίας των αποφάσεών τους. Έτσι, κάθε δικαστήριο μπορεί να παύσει μονομερώς αυτή την αλληλεπίδραση ανά πάσα στιγμή, υιοθετώντας μία διαφορετική ερμηνευτική προσέγγιση. Συνεπώς, η τελική προσχώρηση της Ε.Ε. στην Ε.Σ.Δ.Α. αποτελεί ένα επιθυμητό βήμα προκειμένου να αποσαφηνιστεί, τόσο η σχέση της έννομης τάξης της Ένωσης με τις διεθνείς δεσμεύσεις (Ε.Σ.Δ.Α.-Ε.Δ.Δ.Α.) και η εσωτερική λειτουργικότητα του Χ.Θ.Δ. Ε.Ε. μέσω του Δ.Ε.Ε., όσο και η σαφής νομική βάση για τη συνεργασία μεταξύ των δύο Ανωτάτων δικαστηρίων Δ.Ε.Κ. και του ΕΔΔΑ.. Πράγματι, οι διατάξεις του άρθ. 52 παρ. 3 του Χ.Θ.Δ.Ε.Ε. ενισχύει τον πλουραλισμό της ευρωπαϊκής συνταγματικής προστασίας και, ταυτόχρονα, διασφαλίζει την «θετική» αυτονομία του δικαίου της Ένωσης επιτρέποντας υψηλότερο επίπεδο προστασίας¹⁵. Όμως σε ορισμένα δικαιώματα που δεν υπάρχει αντίστοιχη πρόβλεψη η σύγκυση παραμένει, όπως για παράδειγμα για την αρχή *ne bis in idem* και διατυπώνεται ο προβληματισμός το πως αξιολογείται και από ποιόν η «αρχή της ισοδυναμίας».

Σύμφωνα, με το άρθρο 1 του πρωτοκόλλου αριθ. 8 της Σ.Λ.Ε.Ε. , η συμφωνία προσχώρησης πρέπει να διατηρεί τα «ειδικά χαρακτηριστικά» του δικαίου της Ένωσης. Τα ειδικά χαρακτηριστικά κυριαρχικά αναφέρονται στην αυτονομία της έννομης τάξης της Ένωσης. Οι δύο πτυχές που έχουν ιδιαίτερη σημασία όταν πρόκειται για την εξασφάλιση προσχώρησης που δεν αλλοιώνει ανεπανόρθωτα αυτονομία του δικαίου της ΕΕ είναι: α) το ζήτημα της αποκλειστικής αρμοδιότητας όσον αφορά την εφαρμογή και την ερμηνεία του δικαίου της Ένωσης (δικαστικός έλεγχος) και β) το ζήτημα της κατανομής αρμοδιοτήτων μεταξύ της Ένωσης και των κρατών- μελών της, το οποίο είναι πράγματι ζωτικής σημασίας για τον προσδιορισμό και την διάσταση της υπό κρίση τυχόν παραβίασης της Ε.Σ.Δ.Α. ως προς την κατανομή ευθύνης. Η αυτονομία αντανakλάται δικονομικά στην αποκλειστική αρμοδιότητα του Δ.Ε.Ε. να «εξασφαλίζει την τήρηση του δικαίου κατά την ερμηνεία και την εφαρμογή των Συνθηκών» (άρθρο 19 παρ.1 Σ.Ε.Ε.). Η νομολογία του Δ.Ε.Ε.

¹³ Άρθρο 52 παρ. 3 : «Στο βαθμό που ο παρών Χάρτης περιλαμβάνει δικαιώματα που αντιστοιχούν σε δικαιώματα τα οποία διασφαλίζονται στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών, η έννοια και η εμβέλεια τους είναι ίδιες με εκείνες που τους αποδίδει η εν λόγω Σύμβαση. Η διάταξη αυτή δεν εμποδίζει το δίκαιο της Ένωσης να παρέχει ευρύτερη προστασία.»

¹⁴ T. Lock, 'The ECJ and the ECtHR: The Future Relationship between the Two European Courts' (2009) 8 *The Law and Practise of International Courts and Tribunals* 375, 381.

¹⁵ X, Groussot – E. Staffeldt ,ο.π. σελ. 15

μάλιστα, αποτυπώνει τόσο την εσωτερική, όσο και την εξωτερική αυτονομία της Ένωσης. Οι αρχικές αντιλήψεις για την αυτονομία της Ένωσης επικεντρώνονταν κατά κύριο λόγο στη σχέση μεταξύ της Ένωσης και των κρατών μελών της, π.χ. ως βάση για την υπεροχή και το άμεσο αποτέλεσμα του δικαίου της Ένωσης¹⁶, ωστόσο η εσωτερική διάσταση του ευρωπαϊκού συνταγματισμού είναι μόνο το ήμισυ της αυτόνομης ενωσιακής έννομης τάξης¹⁷ καθώς η νομοθεσία της Ε.Ε. δεσμεύει τα όργανα και τα κράτη- μέλη της και στις εξωτερικές τους σχέσεις.

Είναι σημαντικό να τονιστεί ότι ο Χάρτης δεν επεκτείνει τις εξουσίες και αρμοδιότητες της Ένωσης. Ισχύει μόνο στο βαθμό που η νομοθεσία της Ε.Ε. άπτεται των κατοχυρωμένων θεμελιωδών δικαιωμάτων. Αυτό εκφράζεται στο άρθρο 51 του Χάρτη, το οποίο ορίζει ότι οι διατάξεις απευθύνονται στα θεσμικά και λοιπά όργανα και στους οργανισμούς της Ένωσης, καθώς και στα κράτη-μέλη όταν αυτά εφαρμόζουν το δίκαιο της Ε.Ε.. Το άρθρο 51 παράγραφος 1 του Χάρτη αποτελεί το βασικό στοιχείο που εγγυάται την κάθετη κατανομή αρμοδιοτήτων που επιδιώκουν οι συντάκτες των Συνθηκών. Οι διατάξεις του άρθρου 51 παρ. 1 είναι ξεκάθαρες για τους θεσμούς και τα όργανα της Ε.Ε. αλλά χωρεί αρκετών ερμηνειών για την «εφαρμογή» του δικαίου της Ε.Ε. στα κράτη-μέλη.

Ασφαλή συμπεράσματα μπορούν να αντληθούν από τη νομολογία του Δ.Ε.Ε. μετά τη Συνθήκη της Λισαβόνας, και αντιπροσωπευτικότερα μέσω της γνωστής απόφασης «Fransson»¹⁸. Μια διάταξη του Χάρτη δεν μπορεί ποτέ να εφαρμοστεί σε αυτόνομη βάση, η εφαρμογή της προϋποθέτει την ύπαρξη τουλάχιστον ενός σχετικού κανόνα δικαίου της Ε.Ε., εκτός από διάταξη του Χάρτη¹⁹ που επιδρά στις προβλέψεις αυτού. Ως μέρος του δεσμευτικού πρωτογενούς ευρωπαϊκού δικαίου, ο Χάρτης, φυσικά, έχει πρωταρχική σημασία για τη νομοθεσία των κρατών-μελών. Από την άλλη πλευρά, το εν λόγω προβάδισμα μπορεί να εφαρμοστεί μόνο σε περιπτώσεις που η υπό εξέταση περίπτωση καλύπτεται από το δίκαιο της Ε.Ε. και σε καμία περίπτωση δεν απαιτεί την ακύρωση διατάξεων εθνικού δικαίου εκτός του πεδίου εφαρμογής του δικαίου της Ε.Ε.. Στην υπόθεση Melloni²⁰, το ισπανικό συνταγματικό δικαστήριο μεταξύ άλλων, διερωτήθηκε αν μπορούσε να παράσχει για τα δικαιώματα που είναι εγγυημένα στο πλαίσιο του Χάρτη υψηλότερο επίπεδο προστασίας από εκείνο που απορρέει από το δίκαιο της Ένωσης, προκειμένου να αποφευχθεί μια ερμηνεία που περιορίζει ή θίγει ένα θεμελιώδες δικαίωμα που αναγνωρίζεται από το ισπανικό Σύνταγμα, ακόμη και στην περίπτωση κατά την οποία αυτό το υψηλότερο επίπεδο προστασίας έρχεται σε αντίθεση με μια δευτερεύουσα πράξη του δικαίου της ΕΕ (εν προκειμένω την απόφαση-πλαίσιο του Συμβουλίου σχετικά με το ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης). Το ισπανικό δικαστήριο επικαλέστηκε το άρθρο 53 του Χάρτη, ερμηνευμένο σχηματικά σε συνδυασμό με τα δικαιώματα που αναγνωρίζονται βάσει των άρθρων 47 και 48 του Χάρτη. Το Δ.Ε.Ε. τόνισε πως το γεγονός ότι ένα κράτος-μέλος επικαλείται διατάξεις του εθνικού του δικαίου, ακόμα και συνταγματικής φύσεως, σε καμία περίπτωση δεν δύναται να θίγει την αποτελεσματικότητα του δικαίου της Ένωσης, διατυπώνοντας την κρίση ότι ναι μεν, το άρθρο 53 του Χάρτη

¹⁶ Case 6/64 *Costa v Ente Nazionale per l'Energia Elettrica (ENEL)* [1964] ECR 585.

¹⁷ D Halberstam and E Stein, 'The United Nations, the European Union, and the King of Sweden: Economic Sanctions and Individual Rights in a Plural World Order' (2009) 46 *Common Market Law Review* 13, 62.

¹⁸ Case C-617/10 *Åkerberg Fransson* EU:C:2013:105.

¹⁹ Case 265/13 *Torralbo Marcos* EU:C:2014:187 [33]

²⁰ Case C-399/11 *Melloni* EU:C:2013:107

επιβεβαιώνει ότι είναι κατ' αρχήν θεμιτό οι εθνικές αρχές να εφαρμόζουν τα κατοχυρωμένα στα Συντάγματά τους θεμελιώδη δικαιώματα, αλλά μόνο εφόσον η εν λόγω εφαρμογή δεν θέτει υπό διακύβευση την υπεροχή, την ενότητα και την αποτελεσματικότητα του δικαίου της Ένωσης.

Σύμφωνα με το άρθρο 53 του Χάρτη, οι κοινές συνταγματικές παραδόσεις των κρατών-μελών πρέπει να εξεταστούν υπό το φως του συνταγματικού πλουραλισμού. Αυτό σημαίνει ότι ο Χάρτης ευνοεί τη σωρευτική εφαρμογή των θεμελιωδών δικαιωμάτων, υπό την προϋπόθεση ότι δεν τίθεται υπό αμφισβήτηση το επίπεδο προστασίας που προβλέπει ο Χάρτης, όπως ερμηνεύεται από το Δ.Ε.Ε., καθώς και η υπεροχή, ενότητα και αποτελεσματικότητα του κοινοτικού δικαίου. Ο Χάρτης εξ άλλου είναι το αποτέλεσμα μιας πανευρωπαϊκής πολιτικής συναίνεσης που ενσωματώνει τη δέσμευση της Ε.Ε. για σεβασμό των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Είναι συνεπώς ένα ισχυρό μέσο ώστε να διατηρηθεί η συνταγματική ισορροπία που επιδιώκουν οι συντάκτες των Συνθηκών²¹

Βασική μέριμνα της Ε.Ε. και κατ' επέκταση του Δ.Ε.Ε. πράγματι αποτελεί η διαφύλαξη των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών και αρμοδιοτήτων της Ένωσης και του ενωσιακού δικαίου, επιταγή που επιβεβαιώνεται με την απαγόρευση περιορισμού του ρυθμιστικού περιεχομένου του άρθρου 344 της Σ.Λ.Ε.Ε.²² από τα κράτη-μέλη, τα οποία εκχωρούν μέρος της κυρίαρχης αρμοδιότητας τους ως θεμελιώδη βάση ανάπτυξης του κοινοτικού, νυν ενωσιακού κεκτημένου και επίτευξης των κοινών σκοπών. Ωστόσο, αντίστοιχη διάταξη στην ουσία παραίτησης των μερών από άλλους τρόπους επίλυσης των διαφορών πλην του προβλεπόμενου στην Ε.Σ.Δ.Α. δικαιοδοτικού συστήματος περιέχει και το άρθρο 55 της εν λόγω Σύμβασης, το οποίο προβλέπει²³, πάντως, και τη δυνατότητα διαφορετικής συμφωνίας. Αυτή η κατ' εξαίρεση πρόβλεψη είναι που πρέπει συναινετικά να αναδειχθεί από πλευράς του Συμβουλίου της Ευρώπης και κυρίως από της 19 χώρες που δεν ανήκουν στην Ε.Ε. ως μέσο αποδοχής και «δίκαιης-αιτιολογημένης» αντιστάθμισης της ισότητας των συμβαλλόμενων μερών. Ενόψει του απόλυτου χαρακτήρα του γράμματος των δύο διατάξεων και της αποκλειστικής αρμοδιότητας που αναγνωρίζεται στα αντίστοιχα Δικαστήρια, η προσχώρηση καθιστά αναγκαία την πρόβλεψη μηχανισμών συνεργασίας και διαδικαστικής αιτιολογημένης αλληλεπίδρασης και των δύο Δικαστηρίων προς αποφυγή των συγκρούσεων αρμοδιοτήτων στον χώρο της ουσιαστικής προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Το ότι τα θεμελιώδη δικαιώματα προστατεύονται σήμερα στην Ε.Ε. κατά κύριο λόγο μέσω τον Χάρτη, δεν σημαίνει ότι αυτός αντικατέστησε την προστασία των δικαιωμάτων αυτών ως γενικών αρχών της Ε.Ε. ή από την άλλη πως ενισχύουν

²¹ K. Lenaerts- J. A. Gutiérrez-Fons. "The Place of the Charter in the EU Constitutional Edifice." *The EU Charter of Fundamental Rights: A Commentary*. Ed. Steve Peers, Tamara Hervey, Jeff Kenner and Angela Ward. London: Hart Publishing, 2014, σελ.1592-1593

²² Τα κράτη μέλη αναλαμβάνουν την υποχρέωση να μη ρυθμίζουν διαφορές σχετικές με την ερμηνεία ή την εφαρμογή των Συνθηκών κατά τρόπο διάφορο από εκείνον που προβλέπουν οι Συνθήκες.

²³ Άρθρο 55- «Παραίτηση από άλλους τρόπους επίλυσης των διαφορών: Τα υψηλά συμβαλλόμενα μέρη αμοιβαίως παραιτούνται του δικαιώματος, εξαιρέσει προκειμένου περί ειδικής συμφωνίας, όπως επικαλεσθώσι συνθήκας, συμβάσεις, ή δηλώσεις, μεταξύ αυτών (...)εις τρόπον διακανονισμού διάφορον του εν τη παρούση Συμβάσει προβλεπομένου».

την δοτή αρμοδιότητα που έχει εκχωρηθεί συνταγματικά από τα κράτη-μέλη της. Η προστασία τους εξακολουθεί να αποτελεί γενική αρχή της Ε.Ε. αποκλειστικά ως προς τις καταστατικές αρμοδιότητες της κι αυτό έχει ως συνέπεια να μπορούν να εξαχθούν με αυτόν τον τρόπο δικαιώματα που προστατεύει το ενωσιακό δίκαιο και δεν περιλαμβάνονται στον Χάρτη. Αυτή η παρατήρηση έχει ιδιαίτερη σημασία για το εδαφικό πεδίο εφαρμογής του Χάρτη στο Ηνωμένο Βασίλειο και την Πολωνία, καθώς αν θεωρήσουμε ότι βάσει του Πρωτοκόλλου 30 που έχει προσαρτηθεί στις Συνθήκες, ο Χάρτης καθίσταται μη δικαιοδοτικά εφαρμόσιμος στο έδαφος των κρατών αυτών, η ρύθμιση αυτή ίσως δεν έχει πρακτική αξία δεδομένης της προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων πριν απ' όλα ως γενική αρχής του ενωσιακού δικαίου, αλλά και της Ε.Σ.Δ.Α. .

Πρέπει να καταστεί σαφές πως αν τα δικαιώματα που αναγνωρίζει ο Χάρτης αντιστοιχούν στα δικαιώματα που απορρέουν από τις συνταγματικές παραδόσεις των κρατών-μελών, τότε η ερμηνεία τους πρέπει να είναι σύμφωνη με τις παραδόσεις αυτές, εφόσον δεν διαταράσσεται η ενότητα, η αποτελεσματικότητα και η υπεροχή της έννομης τάξης της Ένωσης. Σε περίπτωση που το δικαίωμα αναγνωρίζεται και από την Ε.Σ.Δ.Α., αλλά και από τα κράτη-μέλη, τότε θα πρέπει να εφαρμοσθεί η προστασία της Ε.Σ.Δ.Α., αφού σε σχέση με τα επιμέρους Συντάγματα βρίσκεται εγγύτερα στους ενοποιητικούς σκοπούς, και αυτό γίνεται έτσι διττά αποδεκτό από τους κυρίαρχους συνταγματικούς κανόνες των Κρατών-μελών.

Συνεπώς το Δ.Ε.Ε., ως το ανώτατο δικαστήριο της Ε.Ε., εφαρμόζει και ερμηνεύει την ευρύτατη νομοθεσία της Ένωσης. Ωστόσο, το Δ.Ε.Ε. αποφαινεται ως προς τη συμβατότητα με τα θεμελιώδη δικαιώματα των πράξεων των οργάνων της Ένωσης παρεμπιπτότως, αποκλειστικά εντός των ορίων των δοτών αρμοδιοτήτων, καθώς και των πράξεων των κρατών-μελών μόνο όταν αυτές εμπίπτουν στο ρυθμιστικό πεδίο του δικαίου της Ένωσης. Κύρια αποστολή του Δ.Ε.Ε. και σε αυτή τη διαδικασία παραμένει η εξασφάλιση της ενότητας και τήρησης του δικαίου της Ένωσης.²⁴ με βάση την αρχή της δοτής αρμοδιότητας, επικουρικότητας και αναλογικότητας.

4. Η θέση και η αξία των εθνικών Συνταγμάτων.

Το εθνικό Σύνταγμα παραμένει στην κορυφή της ιεραρχίας των νομικών κανόνων και επιτρέπεται στο ενωσιακό δίκαιο να περιορίζει το εθνικό δίκαιο μόνο υπό τους όρους και εντός των ορίων που έχει εκχωρήσει το εθνικό Σύνταγμα, ωστόσο οι συγκρουσιακές περιπτώσεις σε καμία περίπτωση δεν μπορούν να απαλείφουν πλήρως, κατά την ραγδαία ανάπτυξη της έννομης τάξης της Ένωσης. Η ενότητα-εναρμόνιση του ευρωπαϊκού και του εθνικού συνταγματισμού είναι μεν μία δύσκολη νομική διαδικασία αλλά αναγκαία για την εξέλιξη και της Ένωσης και των Κρατών. Ο διάλογος των ανωτάτων διαδικασιών τις δικαιοσύνης, πλέον με την ανάπτυξη των δικαιωμάτων, οφείλει να έχει τελικό ωφελούμενο πρωτίστως τον ευρωπαϊκό πολίτη και επακόλουθα αυτού, την κοινή αγορά. Για την θεσμική αναδιαμόρφωση και μετεξέλιξη της Ένωσης ο επανακαθορισμός της έννοιας του Δημοσίου συμφέροντος με καθιέρωση πολυεπίπεδων κριτηρίων και αρχών είναι πιο κρίσιμος από ποτέ. Η

²⁴ Β. Σκουρής, Το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης και ο Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων, <https://www.constitutionalism.gr/2221-to-dikastirio-tis-eyrwpaikis-enwsis-kai-o-hartis-t/>, από Αντιφώνηση του Προέδρου ΔΕΕ, κατά την ανακήρυξή του σε Επίτιμο Διδάκτορα Νομικής του Καποδιστριακού Πανεπιστημίου.

προστασία των δικαιωμάτων μπορεί να συμβάλλει σημαντικά προς αυτή τη κατεύθυνση.

Γίνεται αντιληπτό πως το άρθρο 53 του Χάρτη²⁵ δεν πρέπει να θεωρείται διάταξη βάσει της οποίας το δίκαιο της Ε.Ε. επιτρέπει στα εθνικά δικαστήρια να δίνουν προτεραιότητα στο δικό τους συνταγματικό δίκαιο όταν παρέχει μεγαλύτερη προστασία στα ατομικά δικαιώματα από το δίκαιο της Ε.Ε., ωστόσο καταδεικνύει τη δυνατότητα τα εθνικά συντάγματα να αποτελούν κατευθυντήρια –ερμηνευτική αρχή για την ίδια την Ένωση. Οι διατάξεις του άρθρου αυτού αποτελούν ένδειξη ότι το εθνικό συνταγματικό δίκαιο πρέπει να ληφθεί σοβαρά υπόψη από τα θεσμικά όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης σε συνδυασμό με το άρθρο 52 παράγραφος 4 του ίδιου Χάρτη και με το άρθρο 4 παράγραφος 2 της Σ.Ε.Ε., που αναδεικνύουν την εθνική συνταγματική ταυτότητα των κρατών-μελών της. Ταυτόχρονα, εκτιμώ πως οι συγκεκριμένες διατάξεις αποτελούν πρόσκληση προς τα εθνικά δικαστήρια, ιδίως τα συνταγματικά δικαστήρια, να διαδραματίσουν ένα συμμετοχικό ρόλο στο ευρωπαϊκό συνταγματισμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, προσεγγίζοντας και αποτυπώνοντας στο Δικαστήριο και τα άλλα θεσμικά όργανα της Ε.Ε. τη δική τους εθνική αντίληψη για τα θεμελιώδη δικαιώματα ως πιθανή πηγή έμπνευσης για νομική μεταρρύθμιση, συνδιαμόρφωση ή δικαστικό έλεγχο σε ευρωπαϊκό επίπεδο.

Η ενσωμάτωση των θεμελιωδών δικαιωμάτων στο δίκαιο της Ε.Ε. εξασφάλισε «ιδεολογική συνέχεια» μεταξύ των διαφόρων επιπέδων διακυβέρνησης²⁶. Όπως δείχνει το ιστορικό της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, τα εθνικά συνταγματικά δικαστήρια ήταν απρόθυμα να επιβάλουν την υπεροχή του κοινοτικού δικαίου όταν το τελευταίο δεν ενστερνίζεται τα θεμελιώδη δικαιώματα²⁷. Ως εκ τούτου, προκειμένου να προχωρήσει η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση, το δίκαιο της Ε.Ε. έπρεπε να στηριχθεί στις κοινές αξίες των ευρωπαϊκών δημοκρατιών, των οποίων τα θεμελιώδη δικαιώματα αποτελούν αναπόσπαστο μέρος. Ωστόσο, προκειμένου να διατηρηθεί η αυτονομία της έννομης τάξης της ΕΕ, η ισορροπία μεταξύ ενός θεμελιώδους δικαιώματος και ενός νόμιμου συμφέροντος που περιορίζει την άσκηση του δικαιώματος πρέπει να επιτυγχάνεται σύμφωνα με το «πλαίσιο της διάρθρωσης και των στόχων» της ΕΕ.²⁸ Αυτή ήταν μια συμβιβαστική λύση που επιδιώκει να ενισχύσει τη νομιμότητα της Ένωσης, διατηρώντας παράλληλα τη συνταγματική της αυτονομία σε ένα πολυεπίπεδο σύστημα προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων.

Οι πολυεπίπεδες διαδικασίες προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων μέσω των εθνικών Συνταγμάτων, της Ε.Σ.Δ.Α. και της Ε.Ε., σε καμία περίπτωση δεν πρέπει να λειτουργούν σε απομόνωση, αλλά να υπόκεινται σε μία δημιουργική αλληλεπίδραση μεταξύ τους. Εξ άλλου τα τρία διαφορετικά συστήματα συνέβαλαν

²⁵ Άρθρο 53 ΘΧΔΕΕ: «Καμία διάταξη του παρόντος Χάρτη δεν πρέπει να ερμηνεύεται ως περιορίζουσα ή θίγουσα τα δικαιώματα του ανθρώπου και τις θεμελιώδεις ελευθερίες που αναγνωρίζονται στα αντίστοιχα πεδία εφαρμογής από το δίκαιο της Ένωσης, το διεθνές δίκαιο καθώς και από τις διεθνείς συμβάσεις, στις οποίες είναι μέρη η Ένωση, ή όλα τα κράτη μέλη, και ιδίως από την Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών, καθώς και από τα Συντάγματα των κρατών μελών.»

²⁶ Case C-260/89 *ERT* [1991] ECR I-2925.

²⁷ G de Búrca, 'The Evolution of EU Human Rights Law', in P Craig and G de Búrca (eds), *The Evolution of EU Law*, 2nd edn (Oxford, OUP, 2011) 465, 478.

²⁸ K. Lenaerts, - J. A. Gutiérrez-Fons. ο.π., σελ. 1559.

στη δημιουργία ενός «κοινού συνταγματικού χώρου»²⁹, όπου το Δ.Ε.Ε., τα εθνικά συνταγματικά δικαστήρια και το Ε.Δ.Δ.Α. συμμετέχουν σε εποικοδομητικό διάλογο. Η προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων συγκεκριμένα στον ευρωπαϊκό χώρο έχει χαρακτηριστεί ως ένα «γεμάτο σπίτι»³⁰ με πολλές πόρτες όπως θα συμπλήρωνα, λόγω της πληθώρας των πηγών αλλά και της διάρτησης τους. Η πολυδιάστατη κατοχύρωση δεν σημαίνει ωστόσο και ολοκληρωμένη ποιοτικά εφαρμογή, καθώς παρατηρείται μία ανασταλτική πολυπλοκότητα ως προς την λειτουργικό χαρακτήρα των αξιώσεων, των αρμοδιοτήτων και του ελέγχου. Αποτέλεσμα μεταβατικό ή μη αποτελεί προβληματική που αφορά πυρήνα κράτους δικαίου, πολιτειακής οργάνωσης αλλά και κατά παρέκταση, δημοκρατίας και ποιοτικού ελέγχου ακόμα και αυτής.

5. Νομολογιακή Πορεία και Πτυχές

Αρχικά, το Ε.Δ.Δ.Α. έκρινε ότι δεν είχε αρμοδιότητα να εξετάσει τις διαδικασίες ενώπιον των οργάνων της Ε.Κ. ή την απόφαση των οργάνων τους, δεδομένου ότι η Ε.Κ. δεν είναι συμβαλλόμενο μέρος της Σύμβασης, πριν αποφασίσει το 1999, στην υπόθεση *Matthews*³¹ ότι μπορεί να επανεξετάσει καταρχήν τα εθνικά μέτρα που εφαρμόζουν ή εφαρμόζουν νομοθεσία της Ε.Ε.. Έκτοτε, η νομολογία του Ε.Δ.Δ.Α. έχει αποδείξει με συνέπεια υψηλό βαθμό εκτίμησης και σεβασμού στο σύστημα προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων της Ε.Ε. ως «ισοδύναμο» με εκείνο της Σύμβασης.³²

Παραδοσιακά το Δ.Ε.Ε. ενσωμάτωνε το ίδιο την Ε.Σ.Δ.Α. περισσότερο και από τις κοινές συνταγματικές παραδόσεις και αρχές των κρατών-μελών, καθώς από λειτουργικούς και διαδικαστικούς λόγους είναι ένα ενιαίο διεθνές κείμενο, προϋπόθεση ένταξης κράτους στην οικογένεια της ένωσης, υπογεγραμμένο και με συμβαλλόμενα όλα τα υφιστάμενα κράτη μέλη³³.

Μετά τον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων το Δ.Ε.Ε. έχει αποκτήσει διάσταση και διεθνούς δικαστηρίου ανθρωπίνων δικαιωμάτων, κατά πολλούς, αντίστοιχο του Ε.Δ.Δ.Α., γεγονός που δείχνει ότι οι αποφάσεις του ασκούν επιρροή όχι μόνο μεταξύ των διαδίκων, αλλά και στα υπόλοιπα κράτη-μέλη και πέραν της Ε.Ε.. Το ότι το Δικαστήριο του Λουξεμβούργου γίνεται όλο και περισσότερο «δικαστήριο δικαιωμάτων» δεν οφείλεται μόνο στη νομική δεσμευτικότητα του Χάρτη, αλλά και στη διεύρυνση τόσο του πεδίου εφαρμογής του ευρωπαϊκού δικαίου όσο και της δικαιοδοσίας του Δικαστηρίου της Ε.Ε. μετά τη Συνθήκη της Λισαβόνας. Άλλωστε μετά την καθιέρωση της νομικής δεσμευτικότητας του Χάρτη αυξήθηκαν κατά πολύ οι περιπτώσεις επίκλησης ενώπιον του Δ.Ε.Ε. παραβιάσεων των θεμελιωδών δικαιωμάτων.

²⁹ X Groussot, *General Principles of Community Law* (Groningen, European Law Publishing, 2006) σελ. 421

³⁰ P. C. Villalón, *Rights in Europe: The Crowded House*, Working Paper 01/2012, Centre of European Law – King's College London, 2012

³¹ *Matthews v United Kingdom* (App no 24833/94) (1999) ECHR 1999-I ('*Matthews*').

³² *Bosphorus Hava Yollari Turizm ve Ticaret Anonim Sirketi v Ireland* (App no 45036/98) (2006) 42 EHRR 1 ('*Bosphorus v Ireland*').

³³ A. Rosas, "Five Years of Charter Case Law: Some Observations." *The EU Charter of Fundamental Rights as a Binding Instrument: Five Years Old and Growing*. Ed. Sybe de Vries, Ulf Bernitz and Stephen Weatherill. Oxford: Hart Publishing, 2015, σελ.11

Η αλληλεπίδραση των Δικαστηρίων δεν ήταν προϊόν πολιτικής βούλησης αλλά κυρίως μεθοδολογική διαδικασία των ίδιων των θεσμών της Δικαιοσύνης, σχηματοποιώντας το δίκαιο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων με βάση τις ιδιαιτερότητες των εμπλεκόμενων έννομων τάξεων σε τεμνόμενους κύκλους με εκτεταμένο κοινό έδαφος. Το Ε.Δ.Δ.Α. αποτέλεσε νομολογιακό εργαλείο ασφάλειας και εγγύησης στη διαμόρφωση των δικαιωμάτων στην Ε.Ε. από το Δ.Ε.Ε. φανερώνοντας έτσι μια δικαιοδοτική αλληλεγγύη προς το δικαστήριο του Στρασβούργου. Αντιστοίχως, και το Ε.Δ.Δ.Α. έχει επιδείξει σεβασμό και διάθεση εμπνευσης από την ερμηνεία του Δ.Ε.Ε.. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα υπόθεσης³⁴, στην οποία το Ε.Δ.Δ.Α. ανέτρεψε προηγούμενη νομολογία του ως προς την εφαρμογή του άρθρου 6 της Ε.Σ.Δ.Α., προβαίνοντας σε εκτενή αναφορά τόσο στη νομολογία του ΔΕΕ, όσο και στο ενωσιακό δίκαιο, το οποίο χαρακτήρισε ως «πηγή πλουσίων αναφορών».³⁵

Παράλληλα, το Ε.Δ.Δ.Α. έχει επανειλημμένως αντιμετωπίσει υποθέσεις, επί των οποίων τέθηκε το ζήτημα παραβίασης της Ε.Σ.Δ.Α. από ένα κράτος-μέλος κατά τη συμμόρφωσή του με ενωσιακές νομοθετικές επιταγές. Δεδομένου ότι η Ε.Ε. δεν αποτελεί η ίδια συμβαλλόμενο μέρος της Ε.Σ.Δ.Α., το Ε.Δ.Δ.Α. κλήθηκε να ισορροπήσει ανάμεσα στις νομικές συμπληγάδες του ελέγχου πράξεων μιας οντότητας, η οποία βρίσκεται εκτός του πεδίου εφαρμογής της Σύμβασης, και της αρνησιδικίας. Η απόπειρα αυτή εξισορρόπησης εκφράστηκε κυρίως με την εισαγωγή στη νομολογία του κριτηρίου «ισοδύναμης προστασίας». Το κριτήριο αυτό διαπίστωσε³⁶ ότι «η ΕΣΔΑ δεν αποκλείει την εκχώρηση κυριαρχικών αρμοδιοτήτων των κρατών-μελών σε διεθνείς οργανισμούς, υπό τον όρο ότι οι τελευταίοι αναγνωρίζουν-κατοχυρώνουν στα θεμελιώδη δικαιώματα ισοδύναμη προστασία» με αυτή που κατοχυρώνεται από τη Σύμβαση.

Το Ε.Δ.Δ.Α. διευκρίνισε και καθιέρωσε το κριτήριο της ισοδύναμης προστασίας στην υπόθεση *Bosphorus* κατά Ιρλανδίας, όπου κλήθηκε να ελέγξει τη συμβατότητα με την Ε.Σ.Δ.Α. μιας εθνικής πράξης, η οποία εκδόθηκε κατ' εφαρμογή του ενωσιακού δικαίου. Στην υπόθεση αυτή τέθηκε το ζήτημα κατά πόσο θα μπορούσε να στοιχειοθετηθεί ευθύνη ενός κράτους μέλους της Ε.Ε. από την εκτέλεση ενός ενωσιακού Κανονισμού. Οι αρχές που το Ε.Δ.Δ.Α. έπρεπε να σταθμίσει ήταν ότι αφενός τα συμβαλλόμενα μέρη στην Ε.Σ.Δ.Α. δεν απαγορεύεται να μεταφέρουν αρμοδιότητες σε διεθνή οργανισμό κι αφετέρου τα κράτη αυτά δεν θα πρέπει να μπορούν μέσω της μεταφοράς αρμοδιοτήτων σε διεθνή οργανισμό να εκφεύγουν των ευθυνών τους από την Ε.Σ.Δ.Α.. Στο σκεπτικό του το Ε.Δ.Δ.Α. επιβεβαίωσε ότι σε περίπτωση εκχώρησης κυριαρχικών αρμοδιοτήτων από κράτος-μέλος της Σύμβασης σε διεθνή οργανισμό, μπορεί να θεμελιωθεί ευθύνη του πρώτου για παραβίαση της Ε.Σ.Δ.Α. από πράξεις ή παραλείψεις κατά τη συμμόρφωση προς τις διεθνείς υποχρεώσεις του, εκτός αν η έννομη τάξη του διεθνούς οργανισμού καθιερώνει σύστημα προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων ισοδύναμο με αυτό της Ε.Σ.Δ.Α.. Διευκρινίστηκε δε ότι ως «ισοδύναμο» νοείται το συγκρίσιμο επίπεδο προστασίας, αφού η υποχρέωση διασφάλισης περιεχομένου προστασίας ταυτόσημου με αυτό της Ε.Σ.Δ.Α. θα αντιστρατευόταν τον απώτερο σκοπό της εμπέδωσης της συνεργασίας μεταξύ των δύο διεθνών οργανισμών. Εφόσον, λοιπόν, θεωρηθεί ότι παρέχεται από

³⁴ ΕΔΔΑ, προσφυγή υπ' αριθμ. 63235/00, απόφαση της 19.4.2007, *Vilho Eskelinen et autres κατά Φιλανδίας*

³⁵ Μ. Περάκης, ό.π., σελ.82.

³⁶ Προσφυγή υπ' αριθμ. 13258/87, απόφαση της 9.2.1990, *Melchers & Co κατά Γερμανίας*

τον διεθνή οργανισμό ισοδύναμη προστασία, τότε θα ισχύει το (μαχητό) τεκμήριο ότι το κράτος δεν έχει αποστεί από τις δεσμεύσεις της ΕΣΔΑ, αφού το κράτος απλώς συμμορφώνεται στις υποχρεώσεις που απορρέουν από τη συμμετοχή του στον διεθνή οργανισμό. Το τεκμήριο, όμως, αυτό ανατρέπεται, όταν η προστασία που παρέχει ο διεθνής οργανισμός είναι προφανώς ανεπαρκής, κάτι που εξετάζεται ad hoc. Στην κρινόμενη περίπτωση η ΕΕ θεωρήθηκε ότι παρέχει ισοδύναμη προστασία και το τεκμήριο δεν ανατράπηκε.

Η απόφαση *Cantoni κατά Γαλλίας*³⁷, το 1996, είναι η πρώτη χρονικά που το Ε.Δ.Δ.Α. ήλεγξε τη συμβατότητα προς το άρθρο 7 της Ε.Σ.Δ.Α. ενός γαλλικού νόμου που ενσωμάτωσε επί λέξει την κοινοτική οδηγία (65/65/ΕΟΚ) περί φαρμάκων. Το Ε.Δ.Δ.Α. κατέστησε σαφές ότι η προέλευση εθνικού κανόνα από το κοινοτικό δίκαιο δεν εμποδίζει την εκ μέρους του ερμηνεία και τον έλεγχο του υπό το πρίσμα της συμβατότητας προς την Ε.Σ.Δ.Α, πράγμα που καταλήγει στον έλεγχο και του ουσιαστικού κανόνα του κοινοτικού δικαίου. Εκτός του παρεμπόμπτοντος ελέγχου του παράγωγου κοινοτικού δικαίου, με την απόφαση *Matthews κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, το 1999, το Ε.Δ.Δ.Α. προέβη σε έλεγχο κανόνα υπέρτερης ισχύος. Ειδικότερα, έκρινε ότι το Ηνωμένο Βασίλειο, μη διεξάγοντας εκλογές για το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο στο Γιβραλτάρ με βάση τις καταστατικές ρυθμίσεις της Ένωσης παραβίαζε το δικαίωμα του άρθρου 3 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου περί διενέργειας ελεύθερων εκλογών, κάτι που αποδέχθηκε στη συνέχεια το Δ.Ε.Ε. έπειτα από προσφυγή σε αυτό της Ισπανίας έναντι των τροποποιήσεων που προέβη το Ην. Βασίλειο. Στην απόφαση *Michaud κατά Γαλλίας*, το Ε.Δ.Δ.Α. υπενθύμισε ότι το τεκμήριο ισοδύναμης προστασίας καθορίζει τις περιπτώσεις κατά τις οποίες το Ε.Δ.Δ.Α. μπορεί, στο όνομα του συμφέροντος της διεθνούς συνεργασίας, να περιορίσει την ένταση του ελέγχου των δεσμεύσεων των συμβαλλομένων κρατών που απορρέουν από τη Σύμβαση. Αυτό μπορεί να γίνει μόνο στο μέτρο που τα δικαιώματα και οι εγγυήσεις που αυτή διασφαλίζει έχουν υπαχθεί σε παρεμφερή έλεγχο προς αυτόν που διενεργεί το ίδιο. Στη συγκεκριμένη απόφαση το Ε.Δ.Δ.Α. διευκρίνισε ότι, αν και η πρόσβαση των ιδιωτών στο Δ.Ε.Ε. είναι σαφώς πιο περιορισμένη από την πρόσβαση στο Ε.Δ.Δ.Α. που τους παρέχει η ατομική προσφυγή του άρθρου 34 της Σύμβασης, το Ε.Δ.Δ.Α. δέχεται ότι, θεωρούμενος στο σύνολό του, ο μηχανισμός ελέγχου που προβλέπει το δίκαιο της Ένωσης παρέχει παρεμφερή προστασία προς την προσφερόμενη από τη Σύμβαση.

Το Ε.Δ.Δ.Α. τονίζει, πάντως, ότι «η υπόθεση *Michaud* διαφέρει από την υπόθεση *Bosphorus*, διότι αφορά την εφαρμογή από τη Γαλλία Οδηγιών που δεσμεύουν τα κράτη-μέλη μόνον ως προς το αποτέλεσμα που πρέπει να επιτύχουν αλλά τους αφήνουν την επιλογή των μέσων και του τύπου. Επιπλέον, στην υπόθεση *Bosphorus*, ο μηχανισμός ελέγχου που προβλέπει το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης είχε τεθεί πλήρως σε εφαρμογή. Αντιθέτως, στην υπόθεση *Michaud*, το *Conseil d'Etat* απέρριψε το αίτημα του αιτούντος να υποβάλει προδικαστικό ερώτημα στο Δ.Ε.Ε. για την συμβατότητα της υποχρέωσης των δικηγόρων για επαγγελματικό απόρρητο και το άρθρο 8 της Σύμβασης (δικαίωμα στην Ιδιωτική και επαγγελματική ζωή) σε σχέση με την ευρωπαϊκή νομοθεσία για το «ξέπλυμα μαύρου χρήματος», παρότι το ζήτημα αυτό δεν είχε επιλυθεί από το Δ.Ε.Κ.....» .Το ΕΔΔΑ έκρινε ότι,

³⁷ Ε. Πρεβεδούρου, Η προσχώρηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και η σχέση των δύο υπερεθνικών Δικαστηρίων, <https://www.constitutionalism.gr/proshorisi-ee-se-esda/>, σελ. 5

«εξαιτίας της απόφασης του *Conseil d'Etat* να μη προβεί σε προδικαστική παραπομπή ενώ το Δ.Ε.Ε. δεν είχε εξετάσει το ζήτημα σχετικά με τα δικαιώματα που προστατεύει η Σύμβαση, το εθνικό δικαστήριο αποφάνθηκε χωρίς ο κρίσιμος διεθνής μηχανισμός ελέγχου του σεβασμού των θεμελιωδών δικαιωμάτων, κατ' αρχήν ισοδύναμος προς αυτόν της Σύμβασης, να έχει αναπτύξει το σύνολο των δυνατοτήτων του. Υπό το πρίσμα της επιλογής αυτής και της σημασίας των διακυβευομένων εν προκειμένω συμφερόντων, το τεκμήριο ισοδύναμης προστασίας δεν τυγχάνει εφαρμογής»

Η απόφαση *Michaud* είναι ιδιαιτέρως σημαντική ως προς το σημείο αυτό, επειδή διευκρινίζει ότι το Ε.Δ.Δ.Α. επιφυλάσσεται της δυνατότητας να πραγματοποιήσει σε τελευταίο στάδιο τον έλεγχο της τήρησης των θεμελιωδών δικαιωμάτων στο πλαίσιο της εφαρμογής από ένα κράτος διεθνών κανόνων, ελλείψει προηγούμενου πραγματικού και ισοδύναμου ελέγχου³⁸.

Πράγματι, η άσκηση προδικαστικής παραπομπής επαφίεται στα εθνικά δικαστήρια και όχι στους διαδίκους, που μπορούν βεβαίως να τη ζητήσουν, όχι όμως και να την επιβάλουν. Κατά συνέπεια, είναι ξεκάθαρο πως πρέπει να υφίσταται ένας διαδικαστικός μηχανισμός ικανός να εξασφαλίσει ότι το Δ.Ε.Ε. θα μπορεί να επιλαμβάνεται κατά τρόπο αποτελεσματικό ζητημάτων κύρους και ερμηνείας πράξεων της Ένωσης πριν το Ε.Δ.Δ.Α. αποφανθεί επί της συμφωνίας των πράξεων αυτών προς την Ε.Σ.Δ.Α. (άσκηση δηλαδή πλήρη εσωτερικού ελέγχου (*internal review*) πριν από τη διενέργεια του εξωτερικού εκ μέρους του ΕΔΔΑ).

Στην υπόθεση *Dhabi* μάλιστα το ίδιο το Ε.Δ.Δ.Α. έκρινε ομόφωνα ότι η παράλειψη υποβολής προδικαστικού ερωτήματος στο Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης από δικαστήριο κράτους-μέλους, του οποίου οι αποφάσεις δεν υπόκεινται σε ένδικα μέσα του εσωτερικού δικαίου, εφόσον δεν είναι αιτιολογημένη, συνιστά παράβαση του άρθρου 6 παρ. 1 της ΕΣΔΑ(δίκαιη δίκη). Στη συγκεκριμένη περίπτωση το Ανώτατο Ακυρωτικό Δικαστήριο της Ιταλίας, παρά το πλήρως αιτιολογημένο αίτημα για υποβολή προδικαστικού ερωτήματος, το απέρριψε χωρίς καμιά αιτιολόγηση και χωρίς να μνημονεύσει, έστω, το αίτημα σε κάποιο σημείο της απόφασης. Ο έλεγχος του δικαστή της Ε.Σ.Δ.Α., πάντως, περιορίζεται μόνο στην ύπαρξη αιτιολογίας και δεν υπεισέρχεται στον έλεγχο των προϋποθέσεων υποβολής των ερωτημάτων.

6. Βασικοί λόγοι της προσχώρησης

Η συνταγματική υποχρέωση των Συνθηκών προσχώρησης μπορεί να θεωρηθεί θετικό βήμα στην ανάπτυξη ενός σταθερού και συμπαγούς συστήματος ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Δεδομένου ότι η Ένωση επεκτάθηκε τα τελευταία 50 χρόνια, έχει πλέον εξουσία σε περιοχές όπου τα ανθρώπινα δικαιώματα διαδραματίζουν έναν κρίσιμο και σημαντικό ρόλο, όπως η ιδιωτική ζωή, τα προσωπικά δεδομένα, η μετανάστευση, η θρησκευτική ελευθερία, η εργασία, η οικονομική ανάπτυξη, το περιβάλλον η ισότητα, η δικαιοσύνη, και μπορεί να υποστηριχθεί με επιτυχία ότι δεν θα είχε νόημα για τη νομοθετική πρωτοβουλία να εξαιρεθούν από τις εγγυήσεις της Ε.Σ.Δ.Α.. Είναι επίσης παράδοξο να απαιτείται από κάθε κράτος που επιθυμεί να ενταχθεί στην Ευρωπαϊκή Ένωση να διέπεται με τις διατάξεις της Ε.Σ.Δ.Α. όταν η ίδια η Ένωση δεν επιθυμεί να δεσμευτεί απόλυτα, ως

³⁸ Ε. Πρεβεδούρου, ο.π., σελ.13-14

ανεξάρτητος των μελών της οργανισμού. Ως εκ τούτου, μπορεί να ειπωθεί ότι η προσχώρηση είναι ουσιαστικής σημασίας για τη δημιουργία ενός συνεκτικού συστήματος ανθρωπίνων δικαιωμάτων, καθώς θα παρείχε ένα αυξημένο επίπεδο προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, το οποίο θα εφαρμόζεται ομοιόμορφα σε όλα τα κράτη-μέλη και, συνεπώς, θα διασφαλίζεται η συνεπής προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων εντός της Ένωσης³⁹, με τρόπο πλήρη και ομοιογενή ανεξαρτήτως της θεσμικής προέλευσης εθνικών ή ευρωπαϊκών δράσεων που ενδεχομένως να υπόκεινται σε έλεγχο επί θιγόμενων ατομικών δικαιωμάτων.

Ορισμένα από τα επιχειρήματα υπέρ της προσχώρησης, όπως για παράδειγμα, είτε επειδή η Ε.Ε. απαρτίζεται από κράτη-μέλη ήδη συμβαλλόμενα στην Σύμβαση, είτε επειδή θεωρεί την ένταξη σε αυτή των κρατών ως προϋπόθεση ένταξης τους στην Ε.Ε., είτε λόγω της πολιτικής της για τα ανθρώπινα δικαιώματα σε σχέση με τρίτες χώρες, μπορεί να θεωρηθούν ως δευτερεύουσας σημασίας, αφού το ουσιαστικό ερώτημα πρέπει να είναι: το αν μη προσχώρηση περιορίζει ή αναδεικνύει ουσιαστικά την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην Ε.Ε.; Υπό την έννοια αυτή, η προσχώρηση είναι αυτόνομα πολύτιμη για την Ένωση, αφού σημαίνει ότι τα δικαιώματα των μεμονωμένων πολιτών θα προστατεύονται στενότερα. Ως εκ τούτου, αν η Ένωση ενσωματωθεί στην Ε.Σ.Δ.Α., θα δημιουργηθεί ένα αποτελεσματικότερο συνολικά δικαιοδοτικό σύστημα, το οποίο θα επιτρέπει μεγαλύτερη λογοδοσία, αφού δίνεται η δυνατότητα στην Ένωση να λογοδοτήσει ευθέως στο Ε.Δ.Δ.Α. Υπό την έννοια αυτή, η προσχώρηση θα διορθώσει την υπάρχουσα ανώμαλη κατάσταση, που οποιοσδήποτε που θεωρεί ότι τα ανθρώπινα δικαιώματά του παραβιάζονται από πράξη και νομοθεσία της Ε.Ε. πρέπει να προσφύγει ενώπιον του Ε.Σ.Δ.Α. εναντίον του «εκτελεστικού» κράτους-μέλους και όχι άμεσα κατά της Ένωσης⁴⁰ και μάλιστα χωρίς αυτή να ακούγεται και να συμμετέχει ως διάδικός. Συνεπώς με την παρούσα στασιμότητα και επιφύλαξη η Ένωση κινδυνεύει με έναν ιδιότυπο παραγκωνισμό ενώ ισχυροποιώντας αυτού του είδους αυτονομία-απομόνωση λειτουργεί με ασυνέπεια ακόμα και ως προς τον ίδιο της τον εαυτό, μετατρέποντας την εκτεταμένη ισχύ των κατοχυρωμένων σε αυτή δικαιωμάτων της, αποκλειστικά μέσω της στενής διαδικασίας του Δ.Ε.Ε. σε «παρακολουθηματικού» χαρακτήρα αξιώσεις σε σχέση με τα ευρύτερα συμφέροντα της, περιορίζοντας την ασφάλεια δικαίου της δικής της έννομης τάξης... Διαδικαστικά πράγματι η ένταξη και πλήρης ισχύς της Ε.Σ.Δ.Α. παρουσιάζει μία έντονη νομική και πολιτική πολυπλοκότητα σε οργανωτική και λειτουργική βάση. Όμως όπως υποστηρίχτηκε και επίσημα από τη Βουλή των Λόρδων του Ην. Βασιλείου είναι προϊόν πολιτικής βούλησης η προσπέραση των όλων των τεχνικών δυσκολιών⁴¹.

Το Δ.Ε.Ε. ήδη από το 2010 σε ένα έγγραφο εργασίας δήλωσε emphatically ότι όταν το Ε.Δ.Δ.Α αποφασίζει για τη συμμόρφωση μιας πράξης της Ένωσης με την Ε.Σ.Δ.Α., χωρίς να δώσει στο Δ.Ε.Ε. την προηγούμενη ευκαιρία να τοποθετηθεί επί της υπόθεσης θεωρείται απαράδεκτο⁴². Φυσικά, το Δ.Ε.Ε. επιθυμεί να διατηρήσει το μονοπώλιο του όσον αφορά τον έλεγχο ακυρότητας πράξεων της Ένωσης. Είναι ωστόσο σημαντικό να υπογραμμιστεί ότι το Ε.Δ.Δ.Α. δεν έχει και δεν διεκδίκησε

³⁹ X. Groussot –E. Stavefeldt, ο.π., σελ. 10

⁴⁰ X. Groussot –E. Stavefeldt., ο.π., σελ.11

⁴¹ X. Groussot –E. Stavefeldt, ο.π., σελ.12

⁴² Discussion document of the Court of Justice of the European Union on certain aspects of the accession of the European Union to the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, 5/05/2010.

ποτέ την εξουσία να κηρύσσει άκυρη μια πράξη της Ένωσης, αλλά να έχει την αρμοδιότητα να ελέγχει την συμβατότητα της ή μη με την ΕΣΔΑ.⁴³ Μπορούμε να πούμε ότι το πρόβλημα της προηγούμενης συμμετοχής προκύπτει μόνον όταν η ακυρότητα της πράξης για τη μη τήρηση των δικαιωμάτων που κατοχυρώνεται από τη Σύμβαση γίνεται ενώπιον εθνικού δικαστηρίου και το εθνικό δικαστήριο δεν επικαλείται τη διαδικασία εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως βάσει του άρθρου 267 ΣΛΕΕ . Για μια τέτοια περίπτωση, υπάρχει ανάγκη για ένα μηχανισμό στο οποίο θα συμμετέχει το Δ.Ε.Ε. μετά από τη διερεύνηση των διαδικασιών ενώπιον του Ε.Δ.Δ.Α. προκειμένου να αποφευχθεί η παραβίαση της αυτονομίας της έννομης τάξης της Ε.Ε.. Σε επίπεδο διπλωματικής διαπραγμάτευσης για τα παραπάνω, τον Ιανουάριο του 2013, όλα τα κράτη-μέλη της Σύμβαση που δεν είναι μέλη της Ε.Ε. (19 χώρες) εξέφρασαν ως κοινή θέση την επιφύλαξη ότι η καθιέρωση μιας προηγούμενης συμμετοχής από το Δ.Ε.Ε. είναι ζήτημα μείζονος σημασίας και ότι «χρειάζεται περαιτέρω μελέτη το ευρύτερο πλαίσιο παρεκκλίσεων από την αρχή της ίσης μεταχείρισης»⁴⁴

Αξίζει να τονιστεί πως στο Σχέδιο της Συμφωνίας προσχώρησης προβλέπονταν, στο άρθρο 3, δύο δικονομικοί μηχανισμοί για τον συντονισμό της λειτουργίας των δύο υπερεθνικών Δικαστηρίων μετά την προσχώρηση της Ε.Ε. στην Ε.Σ.Δ.Α., οι οποίοι αποσκοπούν, αφενός, στην κατανομή της ευθύνης μεταξύ της Ε.Ε. και των κρατών-μελών της για τυχόν παραβιάσεις της Ε.Σ.Δ.Α. και, αφετέρου, στη διασφάλιση της συμμετοχής του Δ.Ε.Ε. σε κάθε ένδικη διαδικασία στην οποία εμπλέκεται η Ε.Ε.. Πρόκειται για τον μηχανισμό του co-respondent (του από κοινού εναγομένου) και του prior involvement (προηγούμενης συμμετοχής).

7. Συμπεράσματα- Σκέψεις

Με βάση την εκάστοτε οπτική προσέγγιση, νομικοί και δικονομικοί ελιγμοί τόσο για την απόρριψη ή την αναβλητικότητα, όσο και για την αποδοχή της προσχώρησης της Ε.Ε. στην Ε.Σ.Δ.Α. έχουν λογική και επιστημονική αιτιολόγηση. Το ζητούμενο ωστόσο είναι η ευρύτερη θεσμικά συντονισμένη πρωτοβουλία και η πολιτική βούληση εφαρμογής στην ουσία τίποτα παραπάνω από τον υφιστάμενο συνταγματισμό που διέπει συνολικά την Ε.Ε., τους θεσμούς της και τα κράτη –μέλη της. Στη συγκεκριμένη χρονική συγκυρία δεν είναι παράτολμο να ειπωθεί ότι, με τη στασιμότητα που παρατηρείται, σχετικοποιείται η δυναμική της ενότητας και η αποτελεσματικότητα του συνταγματισμού στο σύνολο της Ε.Ε. αλλά και ότι αυξάνεται η επιφύλαξη των πολιτών της προς τις ουσιαστικές επιδιώξεις της έννομης τάξης της Ένωσης. Αυτό συμβαίνει καθώς η επιδιωκόμενη και επιβεβλημένη από την Ε.Ε. για τα ευρωπαϊκά κράτη Δικαίου, προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων μετατρέπεται σε αντικείμενο «διπλωματικής δικαστικής διαπραγμάτευσης» με νομικό περίβλημα αντί ουσιαστικής θεμελιώδους θωράκισης που είναι και το ζητούμενο, τόσο για την επιμέρους βέλτιστη δυνατή ενίσχυση του εθνικού παραδοσιακού συνταγματικού δικαίου, όσο και για την καθιέρωση της υπερέχουσας «ενωσιακής» συνταγματικότητας της Ε.Ε., σε ένα δημοκρατικό πλαίσιο θεσμοθετημένο ενοποιητικά, συνεργατικά και αλληλέγγυα. Η Ε.Ε. είτε ως υπερεθνικός «sui generis» διεθνής οργανισμός, είτε ως «ομοσπονδιακό» εξελισσόμενο πολιτειακό μόρφωμα με

⁴³ Decision of 24 April 1990 on *Kruslin v France* (App no 11801/85) and Decision of 9 October 2003 on *Slivenko v Latvia* (App no 48321/99).

⁴⁴X. Groussot – E. Stavefeldt, ο.π., σελ.25

την εφαρμογή της αυτονομίας της και με άξονα την ισότητα, τις «λειτουργικές δεσμευτικότητες» του σεβασμού στις αρχές του κράτους δικαίου και την αλληλέγγυα εμπιστοσύνη μπορεί και οφείλει να επιδιώξει την αντίστοιχη δικονομική της μεταχείριση τόσο κατά τη διαδικαστική της συμμετοχή ως διάδικο μέρος και με την αρμοδιότητα προηγούμενης ερμηνείας των ενωσιακών κανόνων από το Δ.Ε.Ε. όσο και από τον ειδικό υποχρεωτικό συνυπολογισμό του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ένωσης, με μία ενεργητική του αλληλεπίδραση προς την Ε.Σ.Δ.Α. πάντα στα πεδία εφαρμογής του.

Η πολυεπίπεδη συνταγματικότητα των δικαιωμάτων για τα κράτη και τους αντίστοιχους διεθνείς φορείς χρειάζεται να αξιοποιηθεί συνειδητά για την βέλτιστη και ολοκληρωμένη διασφάλιση τους, η οποία σύμφωνα με τις αρχές του Κράτους Δικαίου απαιτεί αφενός μία αυτόνομη έννομη προστασία τους και παράλληλα τον συγκερασμό τους με τα υπόλοιπα συμφέροντα και επιδιωκόμενους σκοπούς.

Πράγματι, ο συγκεκριμένος πολύπλευρος εναρμονισμός έννομων τάξεων, συμφερόντων, αρμοδιοτήτων και δικαιωμάτων αποτελεί μία δύσκολη και επίπονη νομικά και πρακτικά διαδικασία αλλά μέσω αυτού επιτυγχάνεται στην πράξη η πλήρης θωράκιση της αυτονομίας του δικαίου της Ένωσης με την υπεροχή της να είναι αυτή που θα αυτοδεσμεύει με αυτοπεποίθηση και ειλικρίνεια τους θεσμούς της Ε.Ε. στον εξωτερικό έλεγχο της, συμβάλλοντας θεμιτά στην εξέλιξη της και οδεύοντας έτσι προς την πολιτειακή της ολοκλήρωση-ενότητα, καλλιεργώντας εμπιστοσύνη και ασφάλεια δικαίου τόσο στο εσωτερικό, όσο και στο εξωτερικό της. Η ίδια η υφιστάμενη Συνθήκη της Ευρωπαϊκής Ένωσης δεσμεύει με τις όποιες προϋποθέσεις της (του Πρωτοκ. 8), την ένταξη της Ε.Ε. στην Ε.Σ.Δ.Α.. Αν επιλεγθεί, δικαιολογημένα για πολλούς, ως νομική και πολιτική στρατηγική διαμόρφωσης της, η εσωστρέφεια και η απόλυτη αυτοδύναμη ύπαρξη της χρειάζεται να τροποποιηθούν τόσο οι αυτοδεσμεύσεις της, όσο οι διεθνείς δεσμεύσεις των κρατών μελών της κάτι, που κρίνεται ως πρακτικά και πολιτικά ανέφικτο.

Με την παρούσα ασάφεια και στασιμότητα, κατά τη γνώμη μου, αποδυναμώνεται το σύνολο των διαδικασιών συνεπώς, αν πράγματι το Συμβούλιο της Ευρώπης και η διεθνής Σύμβαση του θεωρούνται ανταγωνιστικές της υπόστασης της Ε.Ε. και του Χ.Θ.Δ.Ε.Ε. ας διατυπωθεί επίσημα πως η Ένωση δεν πρέπει να υπάγεται στη Σύμβαση ως συμβαλλόμενο δεσμευτικό μέρος και να ενισχυθεί παράλληλα ευθέως το «συνταγματικό δικαστήριο» της Ένωσης, Δ.Ε.Ε. ως προς τον έλεγχο των θεμελιωδών δικαιώματα ακόμα και με δυνατότητα ενός ουσιαστικού ατομικού ένδικου μέσου. Αν όμως η σύγκλιση είναι αποδεκτή και η σύνδεση με την Ε.Σ.Δ.Α. επιθυμητή, με την έννοια ότι αποτελεί μία «συγγενική» σχέση έμπνευσης, εξέλιξης, αλληλεπίδρασης, δέσμευσης και πηγαίου συνταγματισμού, τότε ο εξωτερικός έλεγχος του Ε.Δ.Δ.Α. πρέπει να γίνει αποδεκτός και εσωτερικευθεί πλήρως όχι ως εκχώρηση κεκτημένων και αρμοδιότητας αλλά ως δικαιοκίνητη επιλογή «ωρίμανσης» και ετοιμότητας ελέγχου του ευρωπαϊκού οικοδομήματος ως πολυδιάστατου νομικού οργανισμού, με τελικούς ωφελούμενους την ίδια την Ένωση, τους πολίτες της αλλά και τα λοιπά κράτη-μέλη της Σύμβασης που δεν θα συμβάλλονται με έναν «επιφυλακτικό» νομικό «γίγαντα», αλλά με έναν ηγετικό εγγυητή της δημοκρατίας, του Κράτους Δικαίου και της κοινωνικής ευημερίας της Γηραιάς Ηπείρου.

Εξ άλλου, η πρόταση θέσπισης ενός μηχανισμού ο οποίος θα εγγυάται ότι το Δ.Ε.Ε. θα μπορεί σε κάθε περίπτωση να προβαίνει σε (εσωτερικό) δικαστικό έλεγχο

προτού αποφανθεί το Ε.Δ.Δ.Α. αποτελεί ήδη κοινή θέση και των δύο Δικαστηρίων⁴⁵ όπως επίσης και η δυνατότητα άμεσης συμμετοχής της Ένωσης ως διάδικο μέρος κατά το κοινό Σχέδιο προσχώρησης, συνεπώς ο γενικός διαδικαστικός μηχανισμός ελέγχου του παραδεκτού και του βάσιμου του ελέγχου μεταξύ των μερών, έχει συνομολογηθεί.

Ο «διάβολος» λοιπόν, εντοπίζεται στις ειδικές λεπτομέρειες αλλά αυτές οι λεπτομέρειες όσο δικονομικά, πολιτικά και οργανωτικά κρίσιμες και αν είναι πάντα πρέπει να επιλύονται συναινετικά και να είναι υποδεέστερες του σημαντικότερου επιδιωκόμενου σκοπού, της Δικαιοσύνης, της Δημοκρατίας και των κατοχυρωμένων Δικαιωμάτων. Κάθε εμπόδιο μπορεί να αποτελέσει τελικώς το σκαλοπάτι προς «πάνω», προς το βέλτιστο, καθώς ο δρόμος προς τον «παράδεισο» της ασφάλειας του κράτους δικαίου είναι πάντοτε ανηφορικός.

Στο γεωγραφικό χώρο της Ευρώπης η προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων αποτελεί την κορωνίδα του ευρωπαϊκού νομικού πολιτισμού και το πεδίο εμφανούς υπεροχής και περηφάνιας σε σύγκριση με την κατάσταση που επικρατεί σε άλλες ηπείρους.

Ο «πατριωτικός συνταγματισμός» από την Ενωσιακή του πτυχή είναι εν μέρει θεμιτός υπέρ της ανάδειξης των ιδιαιτεροτήτων της έννομης τάξης της, μπροστά την πρόκληση της διασφάλισης της υπεροχής της ως προς επίτευξη των εσωτερικών της σκοπών. Με προμετωπίδα των Χ.Θ.Δ.Ε.Ε., με την καλλιέργεια εμπιστοσύνης υπέρ της θεσμικής και πολιτικής της ολοκλήρωσης και με συνέπεια απέναντι στους πολίτες της, τη διεθνή κοινότητα αλλά και τον ίδιο της των εαυτό, η Ένωση οφείλει να αποδεχτεί, να απορροφήσει και γιατί όχι να συνδιαμορφώσει την προστασία των δικαιωμάτων στο σύνολο της Γεωγραφικής Ευρώπης ακόμα και μέσω του εξωτερικού ειδικευμένου ελέγχου της Ε.Σ.Δ.Α., δίχως την ανασφάλεια περί διάτησης της θεσμικής και λειτουργικής της εξέλιξης.

Η πλήρης εσωτερίκευση της Ε.Σ.Δ.Α. ενισχύει τον στενό πυρήνα της ασφάλειας του (ευρωπαϊκού) δικαίου και αντίστροφα η αξιολογική εξωτερίκευση του ευρωπαϊκού δικαίου αποτελεί την ευκαιρία μεθοδολογικής ανάδειξης και αναβάθμισης τόσο των δικαιωμάτων όσο και της ενωσιακής έννομης τάξης. Η απομόνωση και η απόλυτη αυτονόμηση του Χ.Θ.Δ.Ε.Ε. από την Ε.Σ.Δ.Α. καθιστά γεωστρατηγικά την Ευρώπη δύο ταχυτήτων, με ουσιαστικά διαχωρισμό του δικαίου σε Δύση και Ανατολή, ενώ ο ευδιάκριτος μεθοδικός συγκερασμός τους δύναται να καταστήσουν την Ε.Ε. πρωταγωνιστή και αναδιαμορφωτή των προστατευόμενων δικαιωμάτων από τη μία, αλλά και έναν αξιοσέβαστο νόμιμο απολογητή από την άλλη.

Με βάση την υπεροχή και την αυτονομία της «συνταγματικότητας» της, η Ε.Ε. έχει την υποχρέωση να υιοθετήσει εναρμονισμένα και ισόρροπα την Ε.Σ.Δ.Α. όχι ως υποχώρηση ή συμβιβασμό, αλλά με αυτοπεποίθηση και ως συνέπεια της ολοκληρωματικής εξέλιξης της, σεβόμενη στην ουσία πρωτίστως τα κράτη- μέλη που απαρτίζεται. Η εμπιστοσύνη στην ασφάλεια του δικαίου των προστατευόμενων ατομικών, κοινωνικών και πολιτικών δικαιωμάτων απαιτείται να είναι συμμετρικά ίση αν όχι και μεγαλύτερη από την εξασφάλιση των λοιπών υπερνομοθετικών προκαθορισμένων επί της αρχής σκοπών και κοινοτικών συμφερόντων, είτε σε επίπεδο του ενιαίου συνταγματισμού, είτε σε επίπεδο κοινής νομοθεσίας. Ο ενιαίος

⁴⁵ Β. Σκουρή, ο.π. . https://www.constitutionalism.gr/2221-to-dikastirio-tis-eyrwpaikis-enwsis-kai-o-hartis-t/#_ftn6. Κοινή Ανακοίνωσή τους τον Ιανουάριο του 2011, οι Πρόεδροι των δυο Δικαστηρίων τέθηκαν υπέρ της θέσπισης ενός τέτοιου μηχανισμού (Κόστα- Σκουρή).

ευρωπαϊκός συνταγματισμός ειδικά στο πεδίο των δικαιωμάτων, των εγγυήσεων και των ελευθεριών είναι θεμιτό να χαρακτηρίζεται ως ενεργητικά πολυεπίπεδος και διαδραστικός, ώστε η κοινή πεποίθηση για την ενίσχυση των αρχών του Κράτους Δικαίου να διαμορφώνει μία αέναη εξελικτική διαδικασία για πιο δίκαιες και πιο δημοκρατικές κοινωνίες.